

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.013:[613:316.62]

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-4-28>

Ярослава МАЛЬКОВА,

orcid.org/0000-0002-9126-9608

викладач

Донецького обласного спеціалізованого коледжу

спортивного профілю імені Сергія Бубки

(Бахмут, Донецька область, Україна) *yase4ka2@gmail.com*

В'ячеслав БАБИЧ,

orcid.org/0000-0002-1439-7040

доктор педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри олімпійського та професійного спорту

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

(Старобільськ, Луганська область, Україна) *vjacheslav_vib@ukr.net*

Павло ГОРДІЄНКО,

orcid.org/0000-0003-4614-3069

аспірант

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

(Старобільськ, Луганська область, Україна) *yinstfizkulturk@gmail.com*

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ЮНОГО ПАРАЛІМПІЙЦЯ»

У статті розкриваються актуальні питання формування соціального здоров'я юних паралімпійців. Виокремлено проблему неготовності багатьох юних паралімпійців до дорослого життя після завершення спортивної кар'єри. Розглянуто погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на зміст поняття «соціальне здоров'я особистості». Запропоновано авторське визначення поняття «соціальне здоров'я юного паралімпійця» як складної інтегрованої особистісної якості, що характеризується готовністю до здорової конкуренції у спортивному та особистісному відношеннях, здатністю до мобільності та швидкої адаптації в соціальному середовищі, прагненням саморозвитку та самоактуалізації в різних сферах суспільного життя, відповідальністю перед Батьківщиною та громадянами своєї країни, а також соціальною комунікативністю крізь призму критичного мислення. Охарактеризовано структурні компоненти соціального здоров'я юного паралімпійця. Визначено, що нині гострою залишається проблема неготовності багатьох юних паралімпійців до дорослого життя після завершення спортивної кар'єри. Зазначається, що вирішення проблеми формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами, серед яких юні паралімпійці, потребує розроблення відповідних технологій забезпечення цього процесу в навчальних закладах (ДЮСШ, ДЮШОР), що має відбиватись у підвищенні у відповідній категорії дітей відчуття власної гідності, усвідомленні себе повноцінною частиною суспільства, спрямованості до максимального розкриття наявного потенціалу в різних сферах соціального середовища з урахуванням психофізичного стану кожної особистості, оволодінні уміннями взаємодіяти в мікро-, мезо- та макросередовищі тощо. Встановлено необхідність передбачення змістом професійної підготовки майбутніх тренерів озброєння студентів необхідним обсягом знань та практичних умінь у контексті формування соціального здоров'я юних паралімпійців, що відбиватиметься в усвідомленні останніми значущості свого підопічного не лише як потенційного переможця, а як особистості, самобутньої індивідуальності, з урахуванням її внутрішнього світу, з притаманними йому проблемами та складнощами в адаптації до дорослого життя.

Ключові слова: юні паралімпійці, соціальне здоров'я, майбутні тренери.

Yaroslava MALKOVA,*orcid.org/0000-0002-9126-9608*

Teacher

*Donetsk Regional Specialized College of Sports Profile
named after Serhii Bubka
(Bakhmut, Donetsk region, Ukraine) yase4ka2@gmail.com***Vyacheslav BABYCH,***orcid.org/0000-0002-1439-7040**Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Olympic and Professional Sports
Luhansk Taras Shevchenko National University
(Starobilsk, Luhansk region, Ukraine) vjacheslav_yib@ukr.net***Pavlo HORDIENKO,***orcid.org/0000-0003-4614-3069*

Postgraduate Student

*Luhansk Taras Shevchenko National University
(Starobilsk, Luhansk region, Ukraine) atinstfzkulturk@gmail.com*

ESSENCE AND CONTENT OF THE CONCEPT “SOCIAL HEALTH OF THE YOUNG PARALYMPIAN”

The article reveals actual issues of formation the social health of young Paralympians. The problem of unavailability of many young Paralympians for adult life after the end of their sports career is underlined. It also considers the views of domestic and foreign scientists on the definition of the concept of “social health of the individual”. The author suggests the definition of the concept of “social health of a young Paralympian” as a complex integrated personal quality, characterized by: readiness for healthy competition in sports and personal relations; ability to mobility and quick adaptation in the social environment; the desire for self-development and self-actualization in various spheres of public life; responsibility to the Homeland and the citizens of their country, as well as social communication through the prism of critical thinking. The structural components of the young Paralympian’s social health are characterized. It is determined that today the problem of unpreparedness of many young Paralympians for adult life after the end of their sports career remains acute. It is noted that solving the problem of forming the social health of children with special needs, including young Paralympians, requires the development of appropriate technologies to ensure this process in youth sport educational institutions, which should be reflected in improving children’s self-esteem, considering themselves as a fully integrated part of society, focusing on the full disclosure of existing potential in various areas of the social environment, taking into account the psychophysical state of each individual, mastering the ability to interact in the micro-, meso- and macroenvironment etc. It is necessary to provide the content of professional training of future trainers to equip students with the necessary amount of knowledge and practical skills in the context of formation the social health of young Paralympians, which will be reflected in the latter’s importance not only as a potential winner, but as a person, an individual considered to have the inner world, with its inherent problems and difficulties in adapting to adult life.

Key words: *young paralympians, social health, future coaches.*

Постановка проблеми. У Конституції України в ст. 3 зазначається: «Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Соціальне здоров’я є однією з надзвичайно важливих складових частин здоров’я людини. Всесвітньою організацією охорони здоров’я «здоров’я» визначається як стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб та фізичних вад. Прагнення України інтегруватись в Європейський та світовий цивілізований простір сприяло розширенню прав дітей з особливими потребами. На жаль, байдужість, іноді навіть агресивність, а також відсутність розуміння та толерантності – це

те, з чим приходиться стикатись дітям з інвалідністю. Отже, вирішення проблеми формування соціального здоров’я дітей з особливими потребами, серед яких юні паралімпійці, потребує розроблення відповідних технологій забезпечення цього процесу в навчальних закладах (ДЮСШ, ДЮШОР), що має відбиватись у підвищенні у відповідній категорії дітей відчуття власної гідності, усвідомленні себе повноцінною частиною суспільства, спрямованості до максимального розкриття наявного потенціалу в різних сферах соціального середовища з урахуванням психофізичного стану кожної особистості, оволодінні уміннями взаємодіяти в мікро-, мезо- та макросередовищі тощо. А це своєю чергою потребує від-

повідної підготовки майбутніх тренерів до забезпечення вищезазначеного процесу на високому, якісному рівні.

Паралімпійський спорт приваблює своєю значущістю не тільки як реабілітація, а й в економічному та соціальному плані. Паралімпійський спорт дає змогу не тільки проявити фізичні можливості, але забезпечує соціальну адаптацію в суспільстві та привертає увагу громадськості до проблем інвалідності безбар'єрного середовища, підтримки гідності, прав і благополуччя (Шамич, 2020: 41). Але, як і в олімпійському, так і в паралімпійському спорті, спортсменам притаманні спокуси, зокрема застосування заборонених препаратів. Саме тому вже із самого початку заняття спортом паралімпійцям особливо важливо навчитись терпляче переживати гіркоту поразки, критично мислити, правильно визначати власні сили та можливості, прагнути нових досягнень і не лише на спортивному Олімпі, але й в інших сферах життєдіяльності. Крім того, тренеру варто враховувати й постійні травми, які часто переслідують спортсменів. Для дітей з особливими потребами наявність таких травм особливо небезпечна. Не менш важливим у контексті формування соціального здоров'я юних паралімпійців є врахування тренером того очевидного факту, що спорт не є довготривалим і після нього особистості потрібно буде адаптуватись до життя без спорту. Саме тоді, коли про спортсмена дедалі рідше згадують, з'являються інші спортсмени. І це особливо болісно може позначитись на внутрішньому стані паралімпійця. З цього очевидно, що тренер має не лише мотивувати спортсменів до чергових перемог на змаганнях, але й допомагати їм пристосовуватись до складного життя, як у теперішньому, так і майбутньому.

Нині дедалі частіше науковці розглядають здоров'я особистості не тільки з боку морального, фізичного та психологічного аспектів, але й з боку соціального здоров'я. За останні роки вивчення проблеми формування соціального здоров'я та розкриття сутності поняття «соціальне здоров'я особистості» привертає дедалі більше уваги вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: В. Бабич, Е. Піднебесна, О. Приступа, В. Шкуркіна, Л. Горяна, Л. Суценко, І. Кузнецова та інші. Водночас саме поняття «соціальне здоров'я юних паралімпійців» залишається маловивченим.

Мета статті – визначити сутність та зміст поняття «соціальне здоров'я юного паралімпійця».

Виклад основного матеріалу. Задля визначення сутності та змісту поняття «соціальне здоров'я юного паралімпійця» важливо здій-

снити аналіз близьких до нього понять, оскільки в доступній нам літературі не виявлено будь-якого трактування зазначеної вище дефініції.

На думку Л. Горяної, соціальне здоров'я особистості варто розглядати як багатоаспектний і поліфункціональний чинник здорового способу життя, який є провідною ланкою в міжособистісних стосунках: особистості з суспільством, підлітка з батьками, підлітка з оточенням тощо (Горяна, 2009: 40). Така думка є для нас важливою, оскільки в змісті поняття наголошується на важливості не лише міжособистісних стосунків особистості, але й здорового способу життя як важливої складової частини цього поняття.

Вітчизняна вчена Л. Суценко визначає соціальне здоров'я як функціонування особистості в ролі повноправного члена суспільства, її безконфліктну взаємодію з навколишнім світом, доброзичливі взаємини в колективі, сім'ї, суспільстві (Суценко, 1997: 186). У цьому випадку також звертаємо увагу на «функціонування особистості в ролі повноправного члена суспільства». Для дитини з особливими потребами відчуття себе повноцінним членом суспільства є ще більш значущим, аніж для інших.

В. Бабич визначає поняття «соціальне здоров'я підлітка» як складну інтегровану особистісну якість, що складається зі структурних компонентів, формування яких зумовлює готовність учня до всебічної реалізації себе в суспільному житті, спроможність до взаємодії з мікро-, мезо- та макросередовищем, наявність відповідальності, як соціальної, так і правової, а також спрямованість на розкриття власного потенціалу в різних сферах соціального середовища (Бабич, 2012).

Отже, на основі аналізу понять соціального здоров'я особистості вищезазначених авторів нами запропоновано визначення поняття «*соціальне здоров'я юного паралімпійця*», яке ми розглядаємо як складну інтегровану особистісну якість, сутність якої утворюють такі структурні компоненти: готовність до здорової конкуренції у спортивному та особистісному відношеннях; здатність до мобільності та швидкої адаптації в соціальному середовищі; прагнення саморозвитку та самоактуалізації в різних сферах суспільного життя; відповідальність перед Батьківщиною та громадянами своєї країни; соціальна комунікативність крізь призму критичного мислення.

Стисло охарактеризуємо структурні компоненти соціального здоров'я юного паралімпійця. Паралімпійці – це такі ж олімпійські спортсмени, їм притаманне все те, що й «здоровим» спортсменам, хоча таке визначення взагалі недоречно вико-

ристовувати щодо професійних спортсменів. Суттєвою відмінністю є наявність відстороненості від більшості людей. З одного боку, паралімпійський спорт – це гарна можливість для власної реалізації, формування морально-етичних якостей та адекватних соціальних настанов щодо інвалідів як членів суспільства, але наявність окремого паралельного світу досі зберігається. Складно не погодитись, що паралімпійський спорт привертає увагу до цієї категорії людей. Вболівальники з гідністю шанують паралімпійців, а наша держава являється лідером на паралімпійських іграх, але, повертаючись додому, спортсмени з інвалідністю знову стикаються з проблемами цієї категорії людей. Тому усвідомлення та готовність до реалій сучасного життя відбивається на соціальному здоров'ї юного паралімпійця.

Одним зі структурних компонентів соціального здоров'я юного паралімпійця є готовність останніх до здорової конкуренції в спортивному та особистісному плані. Важливо навчитись терпляче переживати гіркоту поразки. Як і в Олімпійському, так і в паралімпійському спорті, для досягнення фізичної переваги, спортсмени нерідко вживають фармакологічні препарати, в тому числі і заборонені. Але важливо усвідомлювати, що чесність перед самим собою та справедливість перед іншими конкурентами є дійсно достойним соціальним явищем. З гідністю приймати поразку, критично мислити, правильно аналізувати свої сили та можливості, не здаватись і досягати нових висот, не піддаватись асоціальним спокусам, котрі допоможуть хитро перемогти, – це, на наш погляд, важливі аспекти соціального здоров'я юного паралімпійця.

На нашу думку, для дітей з обмеженими можливостями мета соціального здоров'я передбачає виявлення внутрішніх талантів в особистості, допомогу у розумінні оточуючого світу та в тому, щоб стати активним громадянином своєї держави. Та найважливіше для цієї категорії дітей – це дати їм змогу реалізуватись в усіх сферах суспільного життя, але для дітей з обмеженими можливостями на цьому етапі розвитку держави це поки що складно. Однією з проблем є також те, що тренери нерідко використовують методику тренувального процесу як для звичайного спортсмена, так і для паралімпійського, що може негативно позначитись на стані здоров'я останніх.

Порушення методики тренування в спорті нерідко призводить до втрати здоров'я. Перенесення методичних схем тренування, виправданих для здорових спортсменів, на спортсменів з інвалідністю не тільки не припустиме з точки зору

людяності і права, а й вкрай небезпечне (Чайка, 2019: 24). Оскільки паралімпійський спорт досить молодий, відповідно, досліджень у цій сфері бракує.

Виявлений зв'язок між самооцінкою паралімпійців та їхньою самотністю (Шевяков, 2017: 104), на нашу думку, впливає на можливість створювати відносини з протилежною статтю. Важливо, щоб стосунки створювалися не тільки з особами з відхиленнями у стані здоров'ї. Створення повноцінної родини на основі взаєморозуміння, поваги, відповідальності, любові незалежно від соціального статусу – це означає бути впевненим та цілеспрямованим незалежно від думки інших, що вкрай важливо для соціального здоров'я особистості.

Відчуття самотності, на нашу думку, може виникати після завершення спортивної кар'єри. Нерідко спортсмени знаходять себе в спортивній волонтерській діяльності. Отже, для юного паралімпійця важливий саморозвиток та самоактуалізація в різних сферах суспільного життя – це структурний компонент соціального здоров'я.

Наша держава тримає чіткий орієнтир в європейський простір, де життя людей з інвалідністю нічим не відрізняється від життя «здорових» людей, починаючи від тротуару, дороги, транспорту і закінчуючи закладами освіти, охороною здоров'я. Паралімпійці, виїжджаючи на змагання чи навчально-тренувальні збори за кордон, усвідомлюють різницю і розуміють, що темпи процесу змін в Україні щодо осіб з інвалідністю недостатні порівняно з іншими державами, хоча останнім часом помітні зрушення в зазначеному вище контексті. Через таку нерівність виникає почуття обурення, яке негативно позначається на стані соціального здоров'я. Тому усвідомлення відповідальності перед Батьківщиною та громадянами своєї країни, терплячості, доброзичливого ставлення до оточуючих є прикладом для інших громадян рідної країни.

Останнім та найбільш значущим структурним компонентом є адаптація юного паралімпійця до життя без спорту. Постійні тренування, змагання, навчально-тренувальні збори під чітким керівництвом тренера можуть обмежувати вибір спортсмена, бо перемога є ключовою метою в будь-якому спорті. Спорт – це велика частина життя, яка, хоч і прикро визнавати, згодом закінчиться. Протягом усього спортивного часу тренер, опікаючи спортсмена, намагався відсторонити його від всіх організаційних питань, щоб не відволікати від найголовнішого – підготовки до змагань. Та після завершення спортсмен з інвалідністю вимушений буде вирішувати проблеми і питання самостійно. Часом може виникати почуття покинутості та

самотності, що супроводжуватиме паралімпійця довгий час. Нерідко спортсмени після завершення спортивної кар'єри занурюються в депресію. Тому вміння самостійно аналізувати, відстоювати власні права без сторонньої допомоги визначає наступний структурний компонент – «наявність соціальної комунікативності крізь призму критичного мислення». Саме зазначений компонент, на наш погляд, відіграватиме ключову роль у «переході» спортсмена від звичного для нього життя до іншого життя – життя поза спортом.

Висновки. Резюмуючи сказане вище, зазначимо: 1) донині актуальною залишається проблема неготовності багатьох юних паралімпійців до дорослого життя після завершення спортивної кар'єри; 2) поняття «соціальне здоров'я юного паралімпійця» є інтегрованою особистісною якістю, сутність якої утворюють структурні компоненти (готовність до здорової конкуренції у спортивному та особистісному відношеннях; здатність до мобільності та швидкої адаптації в соціальному середовищі; прагнення саморозвитку та само-

актуалізації в різних сферах суспільного життя; відповідальність перед Батьківщиною та громадянами своєї країни; соціальна комунікативність через призму критичного мислення); 3) необхідно передбачити змістом професійної підготовки майбутніх тренерів озброєння студентів необхідним обсягом знань та практичних умінь у контексті формування соціального здоров'я юних паралімпійців, що відбиватиметься в усвідомленні останніми значущості свого підопічного не лише як потенційного переможця, а як особистості, самобутньої індивідуальності, з урахуванням її внутрішнього світу, з притаманними їй проблемами та складнощами в адаптації до дорослого життя.

Отже, нині професійна підготовка майбутнього тренера має бути спрямована на забезпечення відповідного рівня сформованості професійної готовності студентів, що дасть змогу здійснювати індивідуальний підхід до кожного паралімпійця в спортивному тренуванні і сприятиме його підготовці не лише до спортивних змагань, але й до подальшого життя після спорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич В. І. Зміст та структура поняття «соціальне здоров'я підлітка». *Народна освіта : електрон. фахове вид.* 2012. Вип. 1 № 16. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/16/statti/babich.htm
2. Горяня Л. Соціальне здоров'я людини як показник культури спілкування. *Рідна школа.* 2009. № 4. С. 36–41.
3. Чайка О. І. Індивідуальна підготовка до паралімпійських ігор елітної спортсменки з порушенням зору в легкоатлетичному спринті : автореф. дис. ... канд. наук із фіз. виховання та спорту : 24.00.01. Харків, 2019. 24 с.
4. Сущенко Л. Здоровий спосіб життя людини як об'єкт соціального пізнання : дис. ... канд. філос. наук. Київ, 1997. 186 с.
5. Шамич О. М. Психологія самореалізації особистості в паралімпійському спорті : автореф. дис. ... докт. псих. наук : 19.00.01. Київ, 2020. 41 с.
6. Шевяков О., Гарець Н., Алфьоров О., Славська Я. Особливості переживання суб'єктивності самотності спортсменами-паралімпійцями, які спеціалізуються у пауерліфтингу. *Теорія і методика підготовки спортсменів.* 2017. С. 100–104.

REFERENCES

1. Babych V. I. Zmist ta struktura poniattia "sotsialne zdorovia pidlitka". [The content and structure of the concept of "adolescent social health"]. *Narodna osvita : elektron. fakhove vyd.*, 2012, Vol. 1 (16). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/16/statti/babich.htm [in Ukrainian].
2. Horianna L. Sotsialne zdorovia liudyny yak pokaznyk kultury spilkuvannia. [Human social health as an indicator of communication culture]. *Ridna shkola*, 2009, Nr 4, pp. 36–41 [in Ukrainian].
3. Chaika O. I. Indyvidualna pidhotovka do paralimpiiskykh ihor elitnoi sportsmenky z porushenniam zoru v lehkoatletychnomu sprynti. [Individual preparation for the Paralympic Games of an elite athlete with visual impairment in athletics sprint]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kharkiv. derzh. akad. fiz. kultury. Kharkiv, 2019, 24 p. [in Ukrainian].
4. Sushchenko L. P. Zdorovyi sposib zhyttia liudyny yak obiekt sotsialnoho piznannia. [A healthy lifestyle as an object of social cognition]. Candidate's thesis. Kiev, 1997, 186 p. [in Ukrainian].
5. Shamych O. M. Psykholohiia samorealizatsii osobystosti v paralimpiiskomusporti. [Psychology of self-realization of the individual in Paralympic sports]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv, 2020, p. 41 [in Ukrainian].
6. Sheviakov O., Harets N., Alforov O., Clavska Ya. Osoblyvosti perezhyvannia subiektyvnosti samotnosti sportsmenamy-paralimpiitsiamy, yaki spetsializuiutsia u pauerliftynhu. [Peculiarities of experiencing the subjectivity of loneliness by Paralympic athletes who specialize in powerlifting]. *Teoriia i metodyka pidhotovky sportsmeniv – Theory and methods of training athletes.* 2017, pp. 100–104 [in Ukrainian].